

Ο αρχικός ναός της Αναστάσεως στην Ιερουσαλήμ (4^{ος} αιώνας)

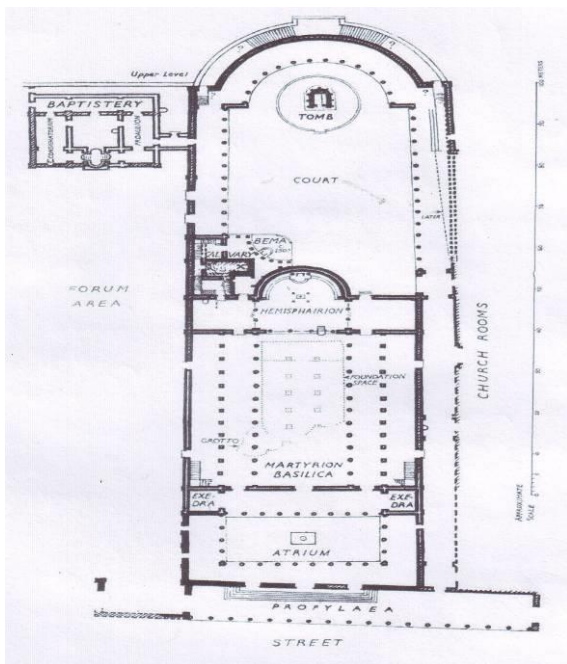
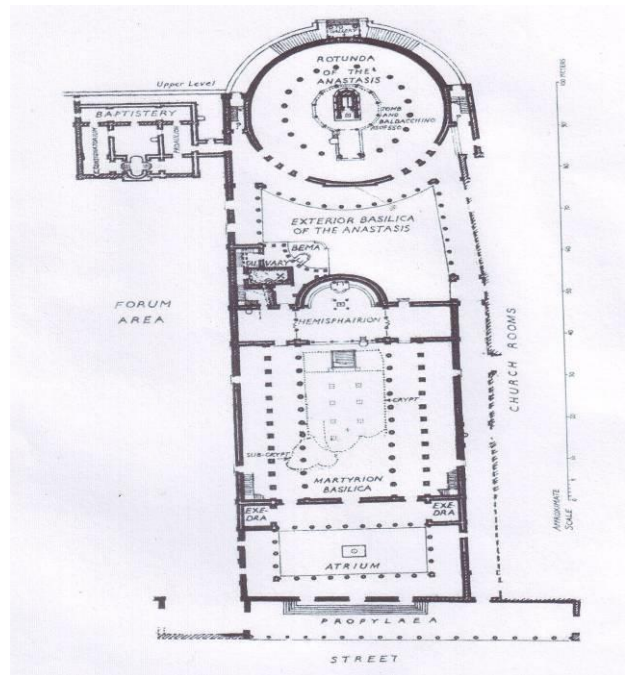
Λόγω των πολλαπλών καταστροφών και ανακατασκευών διαμέσου των αιώνων που έχουν συμβεί στον χώρο του Ναού της Αναστάσεως η ακριβής του αρχική μορφή παραμένει μέχρι σήμερα ένα αρχαιολογικό αίνιγμα. Η ιδέα της κατασκευής ενός μεγαλοπρεπούς Χριστιανικού Ναού που θα εγκόλπωνε στο εσωτερικό του τον χώρο του Μαρτυρίου του Χριστού δόθηκε στον Μ.Κωνσταντίνο κατά την πρώτη Οικουμενική Σύνοδο του 325 στην Νίκαια από τον τους Επισκόπους Ευσέβιο Καισαρείας και Μακάριο Ιερουσαλήμ. Οι δύο αυτοί Επίσκοποι κατόρθωσαν να πείσουν τον Αυτοκράτορα να ξεκινήσει την ανέγερση ενός ναού στον φυσικό χώρο της Σταυρώσεως του Χριστού, τον λόφο της Σταυρώσεως. Ο Αυτοκράτορας φέροντας τον τίτλο του Pontifex Maximus ήταν ο μόνος που μπορούσε να διατάξει την καταστροφή του ναού της Αφροδίτης που είχε χτιστεί στο σημείο αυτό μετά την αιματηρή καταστολή της Εβραϊκής επανάστασης του Bar Cocheba το 135 μ.Χ. από τον Αυτοκράτορα Αδριανό. Οι εργασίες καθαρισμού και ισοπέδωσης του μέρους αυτού διέρκησαν έναν περίπου χρόνο και τέλειωσαν το 327 μ.Χ. Πρωτεργάτες στην κατασκευή του Εκκλησιαστικού συμπλέγματος ήταν ο ίδιος ο Αυτοκράτορας, ο Επίσκοπος Μακάριος της Ιερουσαλήμ, ο Αυτοκρατορικός αντιπρόσωπος Δρακιλιανός και ο αρχιτέκτονας Ζηνόβιος. Τα επίσημα εγκαίνια της Εκκλησίας έγιναν 10 χρόνια μετά την πρώτη Οικουμενική σύνοδο, στις 14 Σεπτεμβρίου του 335 την ημέρα του Σταυρού, όμως η ολοκλήρωση του όλου συγκροτήματος θα ολοκληρωθεί 15 χρόνια αργότερα στα μέσα του 4^{ου} αιώνα. Το κτιριακό συγκρότημα είχε παραλληλόγραμμο σχήμα συνολικού μήκους 149 μέτρα (507 Ρωμαϊκούς πόδες) και πλάτους 39 μέτρων (132 Ρωμαϊκούς πόδες). Λόγω της υπάρξεως του Forum του Αδριανού στην περιοχή το σύμπλεγμα έπρεπε να προσαρμοστεί στους χωροταξικούς περιορισμούς και για αυτό τον λόγω απέκτησε μακρόστενη εμφάνιση.

Ο κύριος μακρύς άξονας είχε διεύθυνση από Ανατολικά στα Δυτικά. Η είσοδος στον ναό γίνεται από το Ανατολικό μέρος διαμέσου των Προπυλαίων, ακολουθεί ο ανοιχτός περίστυλος χώρος (Atrium) από τον οποίο έπρεπε κανείς να περάσει για να εισέλθει στην Βασιλική Εκκλησία του «Μαρτυρίου» μέσω της Εξέδρας. Ο σκεπαστός προθάλαμος της Εξέδρας είχε πλάτος 39 μέτρα, τα δύο πατώματα της στηρίζονταν σε κίονες και στο μέρος αυτό φυλάσσονταν διάφορα λείψανα και κειμήλια Αγίων. Πιο συγκεκριμένα στο Βόρειο χώρο φυλάσσονταν τα λείψανα της Παναγίας και στο Νότιο τα λείψανα της Σταύρωσης. Πίσω από την Εκκλησία υπήρχε η θολωτή κατασκευή του Ημισφαιρίου και μια μεγάλη περίστυλη εσωτερική αυλή που περιελάμβανε τα κτήρια του Βήματος, του Γολγοθά και τον τάφο του Ιησού. Η όλη κατασκευή του συμπλέγματος παραπέμπει στις γνωστές Αυτοκρατορικές κατασκευές της περιόδου του 4^{ου} αιώνα π.χ Βασιλική του Αγίου Πέτρου στην Ρώμη. Το Atrium μπροστά από την είσοδο του Καθεδρικού της Αναστάσεως έχει Ιταλική αρχιτεκτονική κατασκευή ενώ το κτήριο της Εκκλησίας είναι παραλλαγή Ελληνικής Βασιλικής. Η Βασιλική ήταν πεντάκλιτη με το μεσαίο κλίτος να έχει το πιο μεγάλο πλάτος, είχε δύο ορόφους και την σκεπή υποβάσταζαν θεωρητικά 88 στηρίγματα ο αριθμός των οποίων μειώθηκε στα 75 μετά την καταστροφή που υπέστη από την πολιορκία της Ιερουσαλήμ από τους Σασσανίδες Πέρσες το 614 υπό την ηγεμονία του Χοσρόη Β' (590-628). Το κτήριο ήταν τετράγωνο με μήκος κάθε πλευράς ίσο με 39 μέτρα, η σκεπή του ήταν ξύλινη με κεραμίδια από μολύβι ανάλογα του Πάνθεον της Ρώμης. Οι πλευρικοί τοίχοι στήριξης ήταν κατασκευασμένοι από από ντόπιο

Παλαιστινιακό ασβεστόλιθο με επικάλυψη μαρμάρων στο εσωτερικό τους. Ο Κωνσταντίνος απέφυγε την κατασκευή θόλου είτε λόγω αυξημένου κόστους είτε λόγω τεχνικών περιορισμών, παρόλα αυτά το κτήριο ήταν μεγαλοπρεπές και εκθαμβωτικό σύμφωνα με τα πρότυπα της Αυτοκρατορικής Αρχιτεκτονικής της περιόδου. Στην Βασιλική αυτή η αξονική αίσθηση του χώρου (Ανατολικά προς τα Δυτικά) πρέπει να ήταν εξασθενημένη αφού το τετράγωνο σχήμα της, το πλατύ κεντρικό κλίτος και οι πλαϊνές βοηθητικές εισοδοί εξουδετέρωναν όποιο δυναμικό προσανατολισμό. Στο μέσο του πατώματος της Βασιλικής ενδιάμεσα του κεντρικού κλίτους υπήρχε μία υπόγεια κρύπτη σκεπασμένη με θολωτές ανίδες, απομεινάρι των εργασιών λείανσης του μέρους, όπου αργότερα τον 5^ο αιώνα συνδέθηκε με την λατρεία του Τίμιου Σταυρού. Σήμερα έχει συνδεθεί με το παρεκκλήσι της Αγίας Ελένης ενώ φιλοξενεί μία μικρή φυσική κοιλότητα με το όνομα «Παρεκκλήσι της Ευρέσεως του Τίμιου Σταυρού». Δυτικότερα βρίσκονταν το «Ημισφαιρίον», αν και δεν υπάρχει ακριβή περιγραφή του σίγουρα επρόκειτο για μία μνημειώδη θολωτή κατασκευή από τσιμέντο, κάτι ανάλογο με την πλαϊνή κόγχη που πρόσθεσε ο Κωνσταντίνος στην Βασιλική του Μαξεντίου (Basilica Nova) μετά την νίκη του στην Μούλβια γέφυρα το 312. Το «Ημισφαιρίον» από τον Ευσέβιο ονομάζεται και «Κεφάλαιον» και κανείς μπορεί να δει την εικαστική του αναπαράσταση σε μωσαϊκή σύνθεση στην Εκκλησία Santa Pudenziana στην Ρώμη (χτισμένη το 391). Στην Νότια πλευρά της πίσω ανοιχτής αυλής και εφαιπτόμενα του «Ημισφαιρίου» υπήρχε ο λόφος του Γολγοθά και το Βήμα. Παραδόξως ο Ευσέβιος δεν περιγράφει το κτήριο που περιέκλειε τον Γολγοθά ίσως γιατί το θεώρησε ως κάτι δεδομένο και απλό ή λόγω της λαχτάρας του να εγκωμιάσει τις λοιπές μεγαλοπρεπές κατασκευές του Κωνσταντίνου. Αρχικά ο Γολγοθάς στέκονταν 4,5 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της Εκκλησίας, γύρω στο 530 είχε σκεπαστεί με ένα ανιδωτό κτήριο πλούσια διακοσμημένο ενώ το ύψος του βράχου είχε μικρύνει καθώς είχε κοπεί σε σχήμα L. Την εποχή αυτή πάνω στον Γολγοθά στέκονταν ένας μεγαλοπρεπής σταυρός μνημειώδους διαστάσεων, διακοσμημένος με πολύτιμους λίθους. Απεικονίζεται στο μωσαϊκό της Εκκλησίας Santa Pudenziana αν και η ύπαρξη του δεν αναφέρεται από τον Κύριλλο Επίσκοπο Ιερουσαλήμ το 348. Το Βήμα κατείχε την Βόρεια πλευρά του κτηρίου του Γολγοθά και δεν ξεπερνούσε τα μισά της κεντρικής κόγχης του Ημισφαιρίου, χαρακτηριστικό του οικοδομήματος ήταν οι ανίδες στήριξης της επίπεδης οροφής του.. Το Βήμα ήταν προσανατολισμένο προς την πίσω αυλή, μετέπειτα στην επίπεδη οροφή του προστέθηκε ένας μεγάλος μνημειακός σταυρός. Η αυλή αυτή περιγράφεται από τον Ευσέβιο ως η «Μεγάλη Αυλή» και ως «παμμεγέθη χώρον εις καθαρόν αίθριον αναπεπταμένον». Το πάτωμα της αυλής αυτής είχε μία ελαφριά κλίση προς τον Νότο μάλλον για λειτουργικούς ρόλους σχετικά με αποστράγγιση βρόχινου νερού. Στην εποχή των Σταυροφοριών θα καλυφθεί με μικρά κτήρια των Σταυροφόρων. Στην Δυτική πλευρά η αυλή κατέληγε σε ένα περίστυλο ημικύκλιο, για την κατασκευή της αυλής ο γύρω χώρος είχε ισοπεδωθεί συστηματικά και για την κατασκευή του ημικύκλιου χρειάστηκε να σκαφτεί ο τοπικός βράχος. Κατά τις διεργασίες καθαρισμού του χώρου οι εργάτες βρήκαν ένα μικρό τάφο σκαλισμένο στο μαλακό βράχο ο οποίος διέθετε προθάλαμο και μία κυλινδρική πέτρινη πόρτα η οποία έφραζε κατά βούληση την στενή είσοδο στον τάφο. Η είσοδος του τάφου είχε Ανατολική έκθεση ενώ η τυπολογία του ήταν συνήθεις για την περίοδο και την περιοχή. Οι εργάτες κατά τις διεργασίες απομάκρυνσης της πλαγιάς αφαίρεσαν τον προθάλαμο του μικρού τάφου αφήνοντας απείραχτο μονάχα το κέλυφος του. Ο Ευσέβιος στην «Βιογραφία του Κωνσταντίνου» γράφει πως η απρόσμενη ανακάλυψη αυτή ήταν αντίθετη σε όλες τις προσδοκίες (Vita Constantini III, 25 ff). Το σίγουρο είναι πως όταν ο Κωνσταντίνος έδωσε την διαταγή του ξεκινήματος των οικοδομικών εργασιών

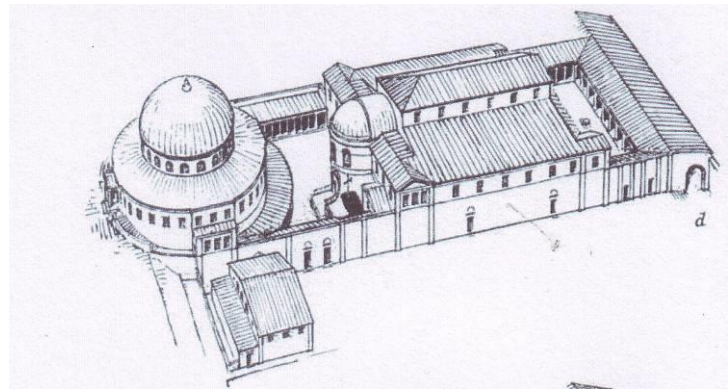
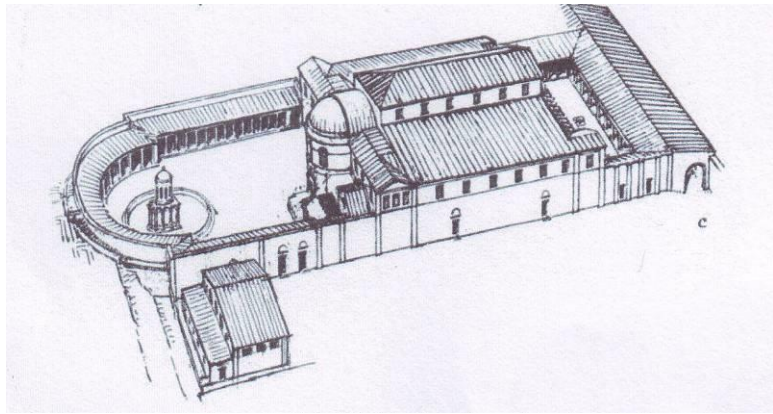
κανένα ιερό κειμήλιο δεν ήταν γνωστό πέρα του λόφου της Σταύρωσης. Αμέσως μετά την εύρεση του το έτος 326-327 ο Επίσκοπος Ιερουσαλήμ Μακάριος και η Μητέρα του Μ.Κωνσταντίνου θα ταυτοποιήσουν τον τάφο αυτό με τον τάφο του Ιησού κάτι που εξιστορεί μετέπειτα ο Σωκράτης ο Σχολαστικός (γέννηση 380) στην Εκκλησιαστική του Ιστορία. Ο Κωνσταντίνος περιέβαλλε τον τάφο με ένα πυργόσχημο ψηλό κτήριο, μνημειακού ύψους το λεγόμενο “Κουβούκλιον” ή «Φανάρι των Νεκρών» ή Edicule στην Λατινική του εκδοχή. Η φυσική κοιλότητα του τάφου μαζί με το Κουβούκλιο είναι τα πιο αυθεντικά μνημεία του 4^{ου} αιώνα τα οποία έμειναν αμετάβλητα στο πέρασμα των αιώνων. Λόγω λατρευτικών αναγκών που δημιουργήθηκαν από την συσσώρευση των προσκυνητών το Κουβούκλιο καλύφθηκε από μία μεγαλύτερη κατασκευή, μια αψιδωτή διώροφη Ροτόντα. Η Ροτόντα αυτή πρέπει να κατασκευάστηκε μετά τον θάνατο του Μ.Κωνσταντίνου (337) μιας και ο Ευσέβιος δεν αναφέρεται σε αυτό το μνημειώδες κτίσμα το 335 κατά την περιγραφή του όλου συγκροτήματος. Αργότερα το 348, όταν ο Επίσκοπος Ιερουσαλήμων, Κύριλλος επευφημεί τον Κωνσταντίνο και τα παιδιά του για την μεγάλη προσφορά τους στην Ιερή Πόλη η Ροτόντα δεν θα πρέπει να θεωρούνταν σαν κάτι νέο. Από αυτό εξάγεται το συμπέρασμα ότι η Ροτόντα θα πρέπει να χτίστηκε μεταξύ 340-342. Η νέα αυτή προσθήκη κάλυψε μεγάλο μέρος της Αυλής αλλά τα υπάρχοντα κτήρια του Βήματος και του Γολγοθά δεν δέχθηκαν παραπέρα επεμβάσεις. Ο εναπομείναν ανοιχτός χώρος (περίπου 16 x 27,5 μ) λειτούργησε ως μία ανοιχτή-ασκεπή Βασιλική, ως μία «basilica discoperata» όπου συγκεντρώνονταν οι πιστοί που ανέμεναν την είσοδο τους στον Πανάγιο Τάφο. Το εσωτερικό ύψος του θόλου ήταν περίπου 44 μέτρα και η διάμετρος της ήταν περίπου 22 μέτρα. Μία αξιόπιστη αναπαραγωγή ίδιων διαστάσεων αποτελεί η σημερινή Ροτόντα του Τάφου του Ομάρ στην Ιερουσαλήμ, εξαιρετικό παράδειγμα βυζαντινής τέχνης του 7^{ου} αιώνα καθώς επίσης και η κατεστραμμένη Εκκλησία-ροτόντα του 6^{ου} αιώνα στην Caesaria Maritima Στα χρόνια που επακολούθησαν, το Φανάρι μέσα στην Ροτόντα άλλαζε συνεχώς μορφές καθώς νέα αρχιτεκτονικά διακοσμητικά στοιχεία προστίθενταν κατά καιρούς. Μεταξύ 530 και 540 γύρω από τον πυργόσχημο Ναΐσκο προστέθηκε ένα κυλινδρικό παραπέτασμα-λάρνακα υπερεκαλύπτοντας το και αφήνοντας άμεσα ορατό μονάχα την κωνική οροφή η οποία τελικώς το 570 καλύφθηκε με ασημένια επίστρωση.

Το συγκρότημα υπέστη σοβαρές υλικές ζημιές το 614 κατά την κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τους Πέρσες, μέχρι τότε παρέμενε σε πολύ καλή κατάσταση. Συστηματικές προσπάθειες ανασύλωσης του μετά την μεγάλη καταστροφή ξεκίνησαν το 630 από τον νικητή των Βυζαντινοπερσικών πολέμων Ηράκλειο. Η Βασιλική μετά το πέρας των αναστηλώσεων έμοιαζε με την Εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στην Θεσσαλονίκη. Η ολοκληρωτική καταστροφή ήρθε τελικά από τους Μουσουλμάνους το 1009 όταν ύστερα από την πρωτοφανή εντολή του παράφρονα Fatimid Caliph Al-Hakim bi-Amr Allah μέσα στα γενικότερα πλαίσια εξόντωσης του Χριστιανικού στοιχείου σε Παλαιστίνη και Αίγυπτο, η Εκκλησία της Αναστάσεως ανασκάφηκε εκ θεμελίων. Συστηματικές ανασυλώσεις άρχισαν από τον Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο VIII το 1027-8 και τελείωσαν το 1048 από τον Κωνσταντίνο IX τον Μονομάχο χωρίς ποτέ να καταφέρουν να της προσδώσουν το αρχικό κλέος λόγω έλλειψης επαρκούς χρηματοδότησης.

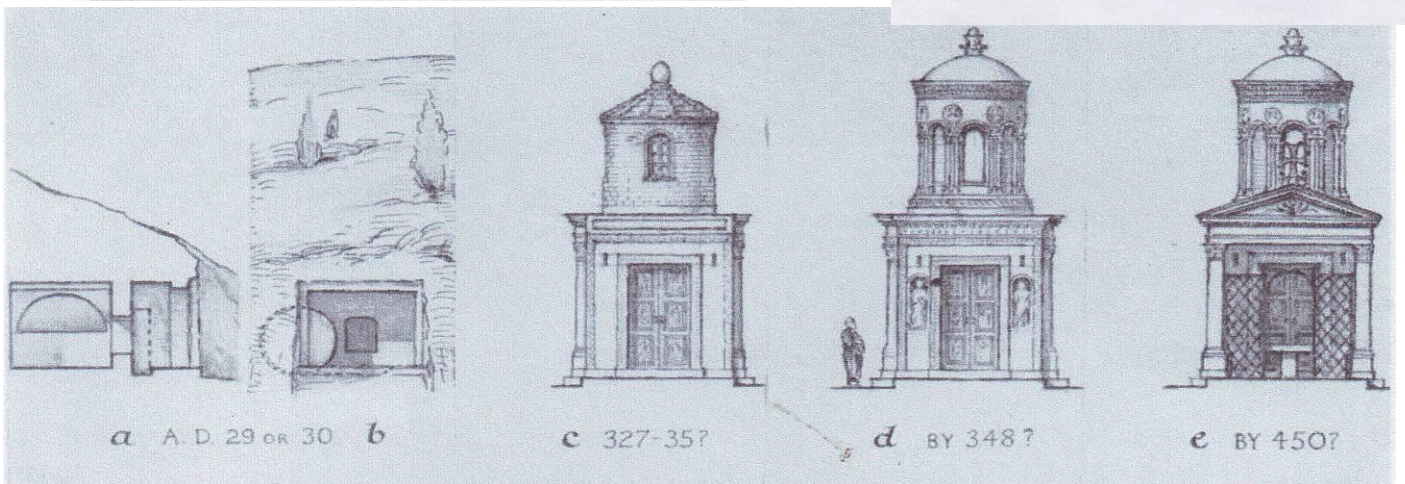
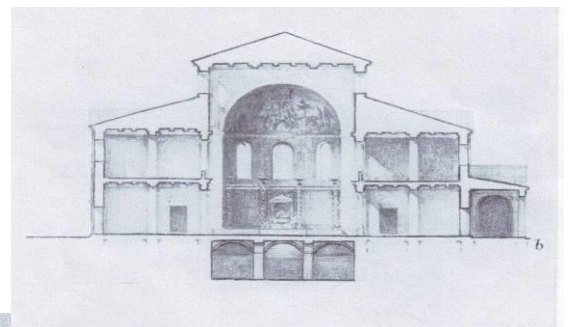
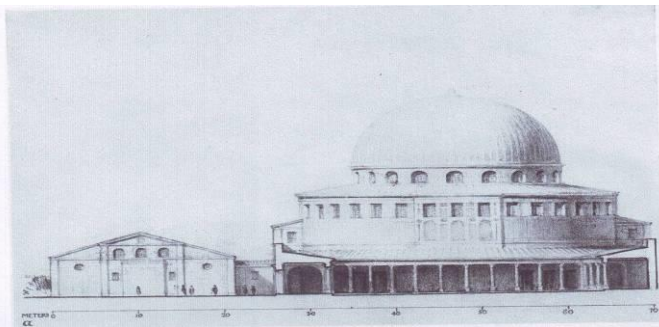
(1)

(3)

(2)

(4)

a A. D. 29 OR 30 b

c 327-35?

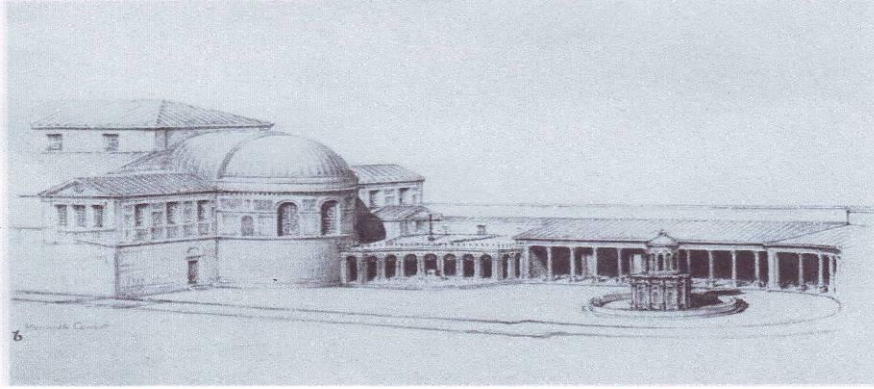
d BY 348?

e BY 450?

(5)

(6)

(7)

(8)

Εικόνες: 1) Λεπτομερής κάτοψη του οικοδομικού συμπλέγματος περί το 335 μ.Χ. Στην πίσω αυλή διακρίνεται το αρχικό «Φανάρι» του Μ.Κωνσταντίνου πάνω από τον Πανάγιο Τάφο, επίσης διακρίνεται το κτίριο του Βαπτιστηρίου το οποίο εφάπτεται στην Νότια πλευρά του εξωτερικού τοίχους. 2) Τρισδιάστατη ιστορική ανακατασκευή του Ναού της Αναστάσεως. Ξεχωρίζει το «Ημισφαιρίον» και η ανισόπεδη σκεπή της πεντάκλιτης Βασιλικής 3) Κάτοψη του συμπλέγματος περί το 348 μετά την ολοκλήρωση κατασκευής της Ροτόντας. Η ελεύθερη επιφάνεια της Μεγάλης αυλής περιορίστηκε στο μισό 4) Τρισδιάστατη απεικόνιση του συμπλέγματος, ο επιβλητικός θόλος της Ροτόντα κυριαρχεί στο τοπίο. Ο συνδυασμός Βασιλικής και Ροτόντας σε Αυτοκρατορικά συμπλέγματα ήταν πολύ σύνηθες κατά την διάρκεια του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνας. 5) Πρόσοψη της Ροτόντα. Η ομοιότητα της με τον Τάφο του Ομάρ είναι πασιφανή, οι Άραβες λόγω παντελούς έλλειψης αρχιτεκτονικής παράδοσης βασίστηκαν στην Βυζαντινή και Περσική τέχνη αντιγράφοντας πιστά τα κύρια τεχνικά και διακοσμητικά χαρακτηριστικά της π.χ ύπαρξη Atrium στα Μουσουλμανικά Τζαμιά της Μέκκας και της Δαμασκού 6) Πρόσοψη της διάροφης πεντάκλιτης Βασιλικής, διακρίνεται η μεγαλοπρεπή κόγχη του Ημισφαιρίου. Η σκεπή των επιμέρους πλαϊνών κλιτών είναι επικλινής και σε χαμηλότερο ύψος από την τριγωνική σκεπή του κεντρικού κλίτους. Διακρίνεται η υπόγεια κρύπτη κάτω από το πάτωμα του κεντρικού κλίτους, τόπος λατρείας του Τίμιου Σταυρού 7) Διάφορες φάσεις της εισόδου του Πανάγιου Τάφου. Το πρώτο «Φανάρι» κατασκευάστηκε από τον Μ.Κωνσταντίνο μεταξύ του 327-335, στην συνέχεια οι μετέπειτα Αυτοκράτορες πρόσθεταν καινούργια διακοσμητικά στοιχεία. Τελικά το οικοδόμημα αυτό καλύφθηκε από την Ροτόντα 8) Άποψη της Μεγάλης Αυλής από το Βορρά. Διακρίνεται το αμυδωτό Βήμα και πίσω από αυτό η σκεπή του κτηρίου που στεγάζεται ο Γολγοθάς